

ТЕАТРОГРАФИЈА: *НА ЛЕП НАЧИН* НА СЦЕНИ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Истраживање поставке, премијере и рецепције комедије *На лей начин* Милана Савића наилази на неколико потешкоћа. Плакати премијерног и репризног извођења нажалост нису сачувани; не налазе се у архиви Народног позоришта ни у фонду Музеја позоришне уметности Србије. Не може се утврдити колико је изашло рецензија поводом представе, јер нису сачувани комплети периодичних листова из 1899. године; успео сам доћи до само једне критике, што онемогућава да се успостави јаснија слика о рецепцији премијере.

Уз мање познате препреке и потешкоће ова комедија је доспела на репертоар и то београдског Народног позоришта, после осам година од првог штампања у *Јавору*, 1891. Мало се зна да је одлагана премијера и у Народног позоришту. У најавама репертоара објављиваним у *Српским новинама*, службеном дневнику Краљевине Србије, што се не може олако одбацити као непоуздан извор, сазнаје се нешто више. У прегледу недељног репертоара, од 22. августа, најављено је да ће премијера Савићеве комедије бити 24. августа (Аноним 1899а: 3), што је и потврђено у наредном броју *Српских новина*, од 24. августа. У истим новинама прва реприза најављена за 29. август 1899. године (Аноним 1899б: 2), међутим, у броју од 29. августа не наводи се да ће увече бити играна ова комедија нити да је уопште премијерно изведена (Аноним 1899в: 2). Извесно је да представа ни тад није премијерно играна, јер се у том броју најављује да ће се *На лей начин* први пут извести тек 31. августа. С обзиром на то да није сачуван плакат, можемо се ослонити једино на ове податке из званичних *Српских новина*. Поред тога, у часопису *Звезда* само једном је изашла најава премијере, 29. августа, а за 31. август (Аноним 1899г: 616).

Најпре би се помислило да је представа заказана за 24. август одложена из неког позоришног разлога (нове пробе, болест глумца, промена у ансамблу и сл.), што ни тад није било необично. Међутим, посреди је била одлука краља Александра Обреновића да због смрти чувеног српског државника Јована Ристића и краљевог намесника, који је преминуо 23. августа, дакле дан уочи заказане премијере, све државне установе у знак жалости обуставе рад, посебно на дан погребa (25. август). Разумљиво је да би у тим околностима било неумесно да се изводи комедија у Краљевском српском Народном позоришту, како је тада гласио његов званични назив. Други разлог одлагања, што званично није изречено, можда је био тај јер је тог 24. августа почело велико суђење за учешће у Ивањданском атентату на краља Милана, што је изазвало велико узнемирење јавности, те политичке размирице, па се власт можда прибојавала већих скупова. Због чега представа није изведена ни 29. него тек 31. августа није се могло утврдити, једино ако се чекало да прође седмодневна жалост, па су тог 29. августа на репертоару биле драме (*Крвна освета*, *Црвени буђелар*). До душе, и за претходне дане биле су најављене комедије страних аутора (*Слућа двају јосиодара*, *Сирах од рагосији*), а оне су и игрane 28. августа.

Савић је у својим аутобиографским записима прибележио да је ова комедија са успехом изведена само у Београду 1900. године и то неколико пута (Савић 2009: 88). Не треба сметнути с ума да аутобиографије нису увек најпоузданији извори података, посебно у случају датирања догађаја. Према малобројним доступним изворима периодичних издања, 1900. је била реприза, а не премијера и она је играна као дневна представа, 6. фебруара.

У овом случају, као најрелевантнији податак о датуму и години премијере може се сматрати напомена штампана у књизи, зборнику Савићевих комедија *Из љивидној свеџа*, где се на насловници истиче да је праизведба била у београдском Народном позоришту 31. августа 1899. Тај податак вероватно су касније преузимали театролози. У *Рейерџоару Народној џозориџиџа у Беоџраду 1868–1965*, Сава В. Цветковић бележи само да је премијера била 31. августа 1899. године (Цветковић 1966: 15). Касније, у *Рейерџоару Народној џозориџиџа у*

Београду 1868–1914, Живојин Петровић наводећи исти датум и годину премијере, утврђује да је ова комедија имала само једну репризу, наредне године (6. фебруар 1900), и открива да је представу режирао Милош Цветић (Петровић 1993: 142). Петар Волк у театрографији *Писци националној театра* даје (преписује) само податак о датуму и години премијере (Волк 1995: 804), а касније, у следећој обимној театрографији, унеколико измењеној и допуњеној у односу на претходну, придодао је само то да је режију потписао Милош Цветић (Волк 2009: 224). Извесно је да се Волк само ослонио на резултате истраживања Ж. Петровића.

Још већи проблем, а нажалост није редак, јесте то што је сачувана само једна позоришна рецензија, објављена у београдском часопису *Нова Искра*. Можемо се само надати да је ипак у неком дневном листу изашла још нека критика о овој представи, а да истраживањем до ње нисам успео доћи, да сам неку превидео током листања дневних новина или да се примерак тог неког дневног листа где је објављена критика налази у неком другом (личном) фонду. Ту најпре мислим на бројеве чувеног новосадског листа *Позоришње*, где недостају бројеви од јуна 1899. године. То непотпуно годиште чува се у Народној библиотеци Србије и у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ (првих 15 бројева). Због тога, као драгоцен допунa, али пре за текстолошку студију, може послужити и мишљење рецензента Матице српске изнето поводом прве редакције ове комедије послате на матичин редовни конкурс за књижевне награде.

Анонимни рецензент *Нове Искре* (веома је могуће да је непотписани аутор критике заправо власник листа Риста Одавић), без устручавања у уводном делу текста износи приговор управи Народног позоришта што је започела сезону овом Савићевом комедијом (уз комад *Обнова* Атанасија Николића), како је и било најављено у позоришном *Годишњаку*. Рецензент притом мисли на прве српске комаде играње почетком сезоне. Он сматра да ће такви комади, пре Николићев него Савићев, одбити српску публику од националне драме (Аноним 1899д: 322). У комедији *На лей начин* проналази само то да није досадна при чему покушава да открије њене естетске квалитете, поетичке особености и у томе само делимично успева.

Свакако, кад би се за једну комедију без резерве казало да је добра, не би било довољно само то, да не буде досадна, таква би комедија морала давати нешто много више, она би морала да буде занимљива, јако занимљива, једра, оригинална, складна, духовито и коректно израђена.¹

(Аноним 1899д: 322)

Критичар начелно хвали начин обраде те непролазне теме – брачне љубоморе, смештене у свакодневни, просечни амбијент новосадске средине. Театрализација тзв. исечка из живота, односно реалистички приказ типичних односа и карактера по његовом суду обезбеђује занимљивост представи. Њега највише задовољава то што се комедија одликује оригиналношћу у приказу карактера, што комад „има сопствену боју“, те како је Савић успео да од незнатног, малог догађаја обликује комичку радњу.

После уводног синтетичког дела критике где је изнета општа прелазна оцена комедије, рецензент даје кратак садржај радње уједно вреднујући концепцију карактера и основне ситуационе токове. Он јесте у праву када са драматуршке стране замера што школски фамулуси нису у конструкцији заплета добили већи простор (послужитељи, чије би деловање додатно закомпликовало супружничке односе, више разјарило љубоморне ликове, Глишића и Илићку).

Велику замерку он упућује и учинку *драме у драми*, њеној дидактичкој устројености и наивности, не уочавајући њен иронијски подтекст. Будући да су ликови комедије *На лей начин* професори и ђаци, очекивано је било да се на хумористички начин, једном врстом комичке инверзије преокрену улоге, да ученици уче професоре како се треба опходити у породичном животу, како треба сузбијати страсти, и како треба рационално поступати и процењивати ближње, догађаје и околности. Рецензент то није увиђао, није разумео Савићеву намеру, тај степен иронизације дидактичког поступка и поигравање конвенцијом сентименталне комедије, па је поведен реалистичким поетиком, тражио јасну доследност у животворности поступања ликова. Због тога он закључује да је цела радња

¹ У овом поглављу цитати из критика дају се у изворном облику, без правописног осавремењивања.

ипак остала неразвијена, те да су очекивано чинови кратки, и по његовом суду, несадржајни. Поврх тога, он у њој не налази ни пуно комичнога, па посредно приговара естетици смеха (тзв. хумор нижег реда) и томе да није искоришћен комички потенцијал ситуација.

Сцене су прилично лаке, али без духа; оно комичнога што су већ имале у себи, остало је нетакнуто, онако како је на улици грубо и тривијално.

(Аноним 1899д: 322)

Примедба упућена комичности ситуација, вербално-ситуационој комици, њеној тобожњој тривијалности једна је од карактеристичних замерки за српске позоришне рецензенте и критичаре, од 70-их година 19. века, па безмало до данас. Често су позоришни рецензенти упућивали овакве приговоре српским комедиографима, па и Савићу, чак иако би у истом тексту истакли да се публика радо смејала, да је плескала, те задовољно напустила позориште. О томе је овај критичар известио већ у уводу свог текста.

[П]ублика [је] шта више пратила комад с интересом, смејала се од срца неким ситуацијама и плескала неким сценама, а то расположење публике не треба увек сметати с ума кад је говор о каквом позоришном комаду.

(Аноним 1899д: 322)

Дакле, том каснијом оценом о тривијалности и сировости хумора у Савићевој комедији, рецензент противречи свом извештају о реакцији публике и посебно свом ставу да треба уважавати суд, импресије позоришних гледалаца. Овде је посреди једна врста надмености, карактеристичне за многе српске критичаре, не само позоришне, да се постављају и изнад аутора и изнад публике, те да им држе придики, и да своја естетичка становишта аристократски уздижу на пиједестал.

У закључном делу критике, он настоји да помири свој и суд публике па понавља и опширније образлаже на почетку изнету опаску да су вредности ове Савићеве комедије у њеној занимљивости, у животној актуалности, блискости искуству савременог гледаоца, као и у реалистичком начину обликовања радње.

Али ова позоришна игра има за наш свет нечег привлачног у себи, то је она блискост са животом који он познаје и онај тон који не дречи. Отуда је она и могла бити забавна, зато је њу публика онако милостиво и примила, и зато смо ми казали: па добра је.

(Аноним 1899д: 322)

Нажалост, рецензент *Нове Искре* није истакао ниједног учесника (глумци, редитељ), као да у његовој рецензији није реч о представи него о штампаном издању комедије. Заобилажење бар основних података о представи било је веома ретко у позоришним критикама у последњој деценији 19. века (подела главних улога, режија, евентуално кратке импресије о игри појединих глумаца). То је свакако један показатељ критичареве скромне упућености у позоришну уметност када се представа процењује само на основу текста, који је он евентуално прочитао у издању часописа *Јавор* а извесније је да га је процењивао само на основу гледања на премијери.

С обзиром на то да плакат премијерног, а ни репризног извођења није сачуван, данас смо ускраћени за те основне театролошке податке (подела улога и режија).

Када је још 1890. Савић поднео Матици српској ову комедију на конкурс, као известилац одређен је књижевник и професор др Ђорђе Дера. Он иде у ред образованих критичара, одмерених судова. Занимљиво је да Дера у уводном делу реферата даје поетички пресек комедије, њених жанровских одлика, те уџбенички, следећи Аристотела и представнике класицизма, а у духу српске догматске критике тог времена, заступа морализаторски став о комедији да она мора педагошки деловати. Дера на тај начин даје мала упутства савременицима за читање и вредновање овог изазовног жанра, те није згорег навести тај одломак:

Комедија, или шаљива игра је таква врста драматског пеништва, која живот посматра и представља са веселе стране. Она износи и исмева слабости, махне и заблуде људске, које су тако многобројне, да се не могу изређати. Слабости и ограничености особа, које у шаљивој игри имају главну улогу, долазе у супротност са разумом, обичајем и добрим редом што влада у свету; међу тим противним стихијама

завргне се борба, у којој најзад побеђује разум и правда, и ми на крају игре осећамо неко унутарње задовољство, које годи срцу и души, и неки понос, што видимо, да су слабости подлегле разуму, и што се сами осећамо узвишени над сличним махнама. Шаљива игра не исмева цигло безумље људско, већ она нарочито и поправља човека те, с моралног гледишта, врши врло племенит и користан задатак.

Главни захтеви шаљиве игре, што се тиче суштине и саме ствари, осим јединства радње, коју драма у опште захтева, јесу навластито разноликост карактера и оштро и доследно обележење особито оних лица, што у игри имају главније улоге, фини заплет и природан, неусиљен расплет; а што се тиче облика иште се нарочито, да радња брзо тече и да, незадржавана и не пречена ни чим, што са главном ствари не стоји у никаквој органичкој свези, спеши постојано својме крају, кратки, а живи дијалози да су зачињени оштроумним досеткама, веселом шалом и свежим хумором, како би то све позорност читалаца и гледалаца већ с почетка на се обратило па ју тако у све то већој мери одржало до краја кроз целу игру.

(Дера 1891: 133–134)

Све те наведене кључне карактеристике добре комедије Дера примећује у овој Савићевој. Он нарочито истиче да је зналачки изабрана грађа из свакодневног, обичног живота, да су ваљано концептуализовани ликови а да је карактеризација успешно спроведена током радње, затим и да се радња развија природно, по логици комичког света и ритма, да су дијалози сажети, информативно концентрисани на акциони план, да кроз целу комедију провејава фини хумор, зачињен успешним досеткама. Оно што је од велике важности, и због чега сам у недостатку више позоришних рецензија и узео његов реферат за ово поглавље, јесте то што Дера у читању и вредновању рукописа, додуше узгредно, узима у обзир и сценске могућности Савићеве комедије кад се поставља у позицију њеног гледаоца, што није било тако често у критичким приступима других критичара тог времена.

Писац је за своју шаљиву игру изабрао згодно градиво и он га је према захтевима веселе игре у опште и добро употребио. Лица која играју у том комаду, разнолика су и

карактерисана су верно и доследно, изнесена су тако, да нас заинтересују и привлаче на се пажњу нашу. У игри нема, истина, много заплета, али га ипак према уском оквиру ко-мада има толико, да ће побудити пажњу у гледалаца и одржати је до краја. [...] Радња брзо тече, диалози су кратки а живи, зачињени шалом и досеткама, целу игру провејава свеж, природан, неусиљен тон, који пријатно утиче.

(Дера 1891: 135)

Дера као један од умерених представника догматске критике очекивано износи примедбу на то што је Савић свог професора класичне филологије Глишића толико изложио страсти љубоморе да овај поткупљује школског послужитеља да уходи Глишићку. Он сматра да је то одвише ниско поступање, да би Глишић ипак требало да рационалније поступа, да води рачуна о свом угледу. Савић је очито циљано желео да баш у том сегменту радње хумористички, па и сатирички укаже на погубност страсти као што је љубомора. Следеће, закључно опажање Дера веома је важно у контексту примедаба које је знатно касније изнео анонимни рецензент *Нове Искре*, а поводом премијере комедије. Реч је наравно о поступку *драме у драми*, односно о учинку представе коју изводе ђаци. Дера каже да, ако то и делује мало вероватно да ђаци преваспитавају старије, да лече заблуделе личности, мора се тај чин вредновати само у контексту позоришне уметности. Другим речима, Дера опомиње да се не смеју изједначавати стварност и уметност позоришне представе, да се оне нужно разликују, те да је на сцени, посебно у комедији, тако нешто и могуће и допуштено.

Ако ће при свем том коме изгледати невероватно, да ће ученици своје старије моћи излечити од љубоморе, тај нека помисли, да се то збива на позорници, а да се то на тако лак и удобан начин даје извршити и у самом животу, то дабогме не верујемо ни ми, а не верује зацело ни сам писац. Друго је поезија, а друго је живот!

(Дера 1891: 135–136)

Дера у суштини није изнео крупну замерку, није тражио поправку текста, само је препоручио да се размисли о Глишићевом поступку подмићивања послужитеља, и зато ју

је препоручио за награду Матице српске и за објављивање у *Лешојису*.

Комедија *На леј начин* ипак није објављена у *Лешојису*, јер је Савић у међувремену дорађивао рукопис па је зато Књижевни одбор дао текст на оцену и, Савићу ненаклоњеном, Јовану Грчићу. По свему судећи Савић није пристао да се о његовој комедији пише нови реферат, те она није добила награду Матице, а објављена је у *Јавору* 1891. Измене у рукопису, које су тек назначене у Записнику Књижевног одбора, извесно су мање драматуршке природе, јер се на основу Дериног прецизног изношења сижеа не запажају крупне промене у односу на штампану верзију.

Тако је за разлику од других Савићевих драма и комедија, *На леј начин* приказана на позорници тек после осам година одлагања, и то премијерно у Београду, а не како је увек дотад било, у Новом Саду.

*

* *

Сцена, место: Народно позориште, Београд

Редитељ: Милош Цветић

Премијера: 31. август 1899.

Улоге: /

Играна је само два пута.

Александар Пејчић